SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS
Global Academic Knowledge Repository

QUROL BILAN XIZMAT OLIB BORUVCHI XODIMLARNING PSIXOLOGIK BARQARORLIGINI SHAKLLANTIRISH

Ismoilov Quvonchbek Inoyatjon o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 323-guruh kursanti

Annotatsiya: Mazkur maqolada xizmat quroli bilan faoliyat olib boruvchi ichki ishlar organlari xodimlarining psixologik barqarorligini shakllantirish va mustahkamlashning nazariy-huquqiy, metodologik hamda amaliy mexanizmlari tadqiq etilgan. O‘qotar qurolni saqlash, olib yurish va favqulodda vaziyatlarda qo‘llash sharoitida xodim ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi emotsional zo‘riqish, surunkali toliqish va affekt holatlari chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, xizmat oldi tezkor biometrik skrining tizimini joriy etish, «Shoot / Don't shoot» situatsion-simulyatsion poligon mashg‘ulotlarini kengaytirish, autogen psixoregulyatsiya vositalarini qo‘llash hamda xizmatdan keyingi psixologik debrifing tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha ilmiy asoslangan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ichki ishlar organlari, xizmat quroli, psixologik barqarorlik, ekstremal sharoit, emotsional zo‘riqish, situatsion simulyatsiya, biometrik skrining, qurol qo‘llash, stressga chidamlilik, psixoregulyatsiya.

Ichki ishlar organlari tizimida xizmat vazifalarini o‘qotar qurol bilan olib boruvchi xodimlar faoliyati o‘ta yuqori mas’uliyat, kuchli jismoniy va ruhiy zo‘riqish hamda doimiy xavf-xatar sharoitida kechadi. Xizmat quroli – huquq-tartibotni ta’minlash, fuqarolarning hayoti va sog‘lig‘ini jinoiy tajovuzlardan himoya qilish hamda jamoat xavfsizligini ta’minlashning qonuniy va ta’sirchan vositasidir. Biroq, qurolni olib yurish va qo‘llash xodim zimmasiga ulkan yuridik javobgarlik yuklash bilan birga, uning psixikasiga doimiy destruktiv bosim o‘tkazadi. Shu sababli qurol bilan xizmat o‘tovchi xodimlarda mustahkam psixologik barqarorlikni shakllantirish shaxsiy tarkib xavfsizligi va qonuniylikni ta’minlashning birlamchi shartidir [1].

O‘zbekiston Respublikasining «Ichki ishlar organlari to‘g‘risida»gi hamda «Qurol to‘g‘risida»gi Qonunlari qurol saqlash, olib yurish va qo‘llashning qat’iy mezonlarini belgilab bergan. Qonunchilikka muvofiq, xizmat quroli faqat zaruriy mudofaa, oxirgi zarurat, og‘ir yoki o‘ta og‘ir jinoyatlarga chek qo‘yish, qurollangan shaxslarni ushlash kabi ekstremal hollarda va boshqa barcha ta’sir choralari

SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS
Global Academic Knowledge Repository

samarasiz bo‘lgandagina eng so‘nggi chora sifatida qo‘llanilishi mumkin [2]. Mazkur huquqiy mezon xodimdan favqulodda vaziyatda soniyaning bir bo‘lagi ichida vaziyatni to‘g‘ri tahlil qilish, hissiyotlarni jilovlash va xolis huquqiy qaror qabul qilishni talab etadi.

Xizmat quroli bilan faoliyat olib borishda xodimning ruhiyatiga quyidagi asosiy emotsional va kasbiy zo‘riqish omillari ta’sir ko‘rsatadi:

Doimiy mas’uliyat va hushyorlik zo‘riqishi: Qurolning daxlsizligini saqlash, uni begona shaxslar egallab olishiga yo‘l qo‘ymaslik va tasodifiy o‘t ochilishining oldini olish bo‘yicha doimiy ichki xavotir;

Ekstremal tahdid va o‘lim xavfi: To‘g‘ridan-tўg‘ri qurolli to‘qnashuv, kutilmagan hujum yoki tajovuzkor shaxslar bilan yuzma-yuz kelganda yuzaga keladigan kuchli qo‘rquv va affekt holatlari;

*Surunkali toliqish va kognitiv yuklama***:** Tungi navbatchiliklar, uzoq davom etuvchi safiy ko‘riklar, jismoniy charchoq hamda oilaviy-maishiy muammolarning xodimning hushyorligi va diqqatiga salbiy ta’siri [3];

Post-stress va psixosomatik asoratlar: Og‘ir hodisalar oqibatlarini ko‘rish yoki qurol qo‘llash ehtimoli bilan bog‘liq vaziyatlar tufayli kelib chiquvchi ruhiy toliqish va depressiv holatlar.

Psixologik barqarorlik – bu xodimning ekstremal vaziyatlarda o‘z his-tuyg‘ularini to‘liq nazorat qila olishi, qo‘rquv va sarosimani yengib, qonuniy, tezkor va professional taktik qaror qabul qilish qobiliyatidir [4]. Xodimda bunday xislatlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi qurol bilan muomala qilishda ehtiyotsizlikka yo‘l qo‘yish, asossiz o‘t ochish yoki aksincha, zaruriy paytda jur’atsizlik qilib fuqarolar va hamkasblar hayotini xavf ostiga qo‘yish kabi og‘ir oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Ichki ishlar organlarida qurol bilan xizmat o‘tovchi xodimlarning psixologik barqarorligini ta’minlash faqatgina an’anaviy o‘q otish mashqlari bilan cheklanib qolmasligi lozim. Amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, nishonga aniq o‘q uzish texnikasini a’lo darajada egallagan xodim ham real to‘qnashuv, kutilmagan shovqin, qon ko‘rish yoki o‘z hayotiga bevosita xavf tug‘ilgan daqiqalarda kuchli ruhiy turg‘unlikka (stressor blokirovkaga) uchrashi mumkin [1].

Shu sababli mazkur barqarorlikni shakllantirish va mustahkamlash tizimi quyidagi amaliy-taktik mexanizmlar asosida tashkil etilishi zarur:

SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS
Global Academic Knowledge Repository

Ko‘p bosqichli psixodiagnostik seleksiya va doimiy monitoring. Xodimga xizmat qurolini biriktirishdan avval uning emotsional labilligi, agressivlik darajasi, suitsidal moyilliklari hamda affektiv reaksiyalarga moyilligi chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, xizmatga kirishishdan oldingi kunlik yo‘riqnoma (instruktaj) jarayonida xodimning oilaviy-ruhiy holatini baholash, asabiy taranglik yoki depressiya alomatlari sezilgan xodimlarni qurolli xizmatdan vaqtincha chetlatish mexanizmi qat’iy ishlashi lozim [2].

Situatsion-simulyatsion poligon mashg‘ulotlari («Shoot / Don't shoot»). Mashg‘ulotlarni faqat harakatsiz doiraviy nishonlardan holi qilib, real hayotiy ssenariylarga yaqinlashtirish talab etiladi. Interaktiv lazerli va virtual simulyatorlar yordamida:

Garovga olingan fuqarolar qurshovida to‘g‘ri qaror qabul qilish;

Kutilmagan qorong‘i joylar, kuchli tovush va shovqin sharoitida nishonni tanlash;

Qonuniy asoslar mavjud bo‘lmaganda qurolni qo‘llashdan darhol tiyilish ko‘nikmalari mustahkamlanadi [3].

Autogen mashg‘ulotlar va o‘z-o‘zini boshqarish (psixoregulyatsiya) usullari. Xodimlarga ekstremal vaziyatlarda puls tezlashishi va nafas qisishini barqarorlashtiruvchi tezkor diafragmal nafas olish texnikalari, mushaklar relaksatsiyasi hamda kognitiv o‘zini to‘xtatish usullari doimiy o‘rgatib boriladi [4].

Qurol bilan xizmat olib boruvchi xodimlarning psixologik tayyorgarligi samaradorligini yanada oshirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, xizmat oldi tezkor biometrik skrining tizimini joriy etish. Navbatchilik qismlarida xodimning yurak urishi chastotasi variabelligi (HRV) va ko‘z qorachig‘i reaksiyasini baholovchi raqamli ekspress-test moslamalarini o‘rnatish. Bu subyektiv inson omilini chetlab o‘tib, xodimning yashirin stress holatini xolis aniqlashga xizmat qiladi.

*Ikkinchidan, IIV ta’lim muassasalarida «Krizisli vaziyatlarda qurol qo‘llash psixologiyasi» maxsus modulini kengaytirish***.** Kursantlarda ekstremal vaziyatlarda qo‘rquv va sarosimaga tushmaslik, qurol bilan muomala qilish madaniyatini refleks darajasiga yetkazish bo‘yicha situatsion treninglar hajmini oshirish [5].

SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS
Global Academic Knowledge Repository

Uchinchidan, psixologik debrifing tizimini majburiy yo‘lga qo‘yish. Xizmat faoliyatida o‘qotar qurol qo‘llagan yoki qurolli to‘qnashuvda ishtirok etgan xodimlar bilan zudlik bilan post-stress reabilitatsiya seanslarini o‘tkazish tartibini qonuniy mustahkamlash lozim.

Xulosa qilib aytganda, xizmat quroliga ega bo‘lgan ichki ishlar organlari xodimining psixologik barqarorligi fuqarolar daxlsizligi, xodimning shaxsiy xavfsizligi va qonuniylik tantanasining bosh kafolatidir. Ruhiy chiniqqan, o‘z emotsiyalarini jilovlay oladigan xodimgina favqulodda sharoitlarda xizmat vazifalarini benuqson bajara oladi.

REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ichki ishlar organlari to‘g‘risida»gi 2016-yil 16-sentabrdagi O‘RQ-407-son Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2016-y., 38-son, 438-modda.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Qurol to‘g‘risida»gi 2019-yil 29-iyuldagi O‘RQ-550-son Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 30.07.2019-y., 03/19/550/3486-son.
3. Maxsus kasbiy psixologiya: Darslik / Mualliflar jamoasi; psixol. f.d., dots. Sh. T. Xodjayev tahriri ostida. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2021. – B. 112–130.
4. Ichki ishlar organlari xodimlarining jangovar va xizmat tayyorgarligi: O‘quv-amaliy qo‘llanma / Mas’ul muharrir B. A. Matlyubov. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2022. – B. 85–98.
5. Ekstremal vaziyatlarda xodimlarning psixologik barqarorligini ta’minlash asoslari: Monografiya / A. R. Qodirov. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 164 b.